

PRIKAZ KNJIGE

Kontinuiteti i inovacije. Zbornik odabranih radova s Četvrtog znanstvenog skupa Socijalizam na klupi – Kontinuiteti i inovacije

ANITA BUHIN i TINA FILIPOVIĆ (ur.)

Srednja Europa i Sveučilište Jurja Dobrile, Zagreb i Pula,
2021., 255. str.

Zbornik radova *Kontinuiteti i inovacije* sastoji se od deset odabranih članaka koji su izlagani na četvrtom znanstvenom skupu *Socijalizam na klupi – Kontinuiteti i inovacije*, koji se održao u Puli 26 — 28. rujna 2019. godine. Organizator znanstvenog skupa bio je Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma, na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli. Urednice ovoga zbornika su Anita Buhin i Tina Filipović. U zborniku su predstavljeni radovi dvanaest istraživača koji se bave društvenim, kulturnim, političkim, ekonomskim i drugim temama iz povijesti Jugoslavije. Važno je napomenuti da neki od radova zahvaćaju i povijest Kraljevine Jugoslavije, čim se htjelo ukazati na kontinuitete i diskontinuitete u jugoslavenskoj prošlosti.

Rad Nikole Bakovića *Upoznaj domovinu dok još uvijek postoji. Ferijalni turizam u Jugoslaviji između solidarnosti i solventnosti* (1—29 str.) bavi se temom ferijalnog turizma u razdoblju monarhističke i socijalističke Jugoslavije. Autor korijene ferijalnog turizma u južnoslavenskom prostoru datira još u vrijeme Austrougarske kada su se u Sloveniji 1892. organizirala prva kolektivna planinarenja i izgradnje smještajnih objekata. Što se tiče prve jugoslavenske države, 1920. godine u Sarajevu je održan osnivački kongres *Ferijalnog saveza Kraljevstva SHS*, a sjedište je premješteno u Beograd. Cilj organizacije bio je da se školskoj mladeži (to se odnosilo na srednjoškolce i studente visokih škola) omogući upoznavanje nove domovine. Ferijalni savez je imao ulogu stvaranja

novih veza između jugoslavenskih naroda. Nakon završetka rata Ferijalni savez je obnovljen 1952. godine, na inicijativu Narodne omladine Jugoslavije pod nazivom *Ferijalni savez Jugoslavije*. Kao i u međuratnom razdoblju osnovni cilj bio je upoznati omladinu sa svojom domovinom, njenom prošlošću, prirodnim ljepotama i različitim kulturama. *Ferijalni savez Jugoslavije* postao je član Međunarodnog ferijalnog saveza (*International Youth Hostel Federation*) 1970. godine. U socijalističkom razdoblju, ferijalni turizam se nastojao diferencirati od komercijalnog, naglašavajući važnost društvene uloge ferijalnog turizma (obrazovanje mladih ljudi o vrijednostima društveno-političkog organiziranja) i stavljanju fokusa na jugoslavensku omladinu. Između Ferijalnog saveza i komercijalnih turističkih agencija postojao je trajan sukob jer su jedni drugima nastojali preuzeti potencijalne turiste. Ferijalni turizam je do 1980-ih izgubio bitku s komercijalnim turizmom koji je donosio sve više prihoda, a uz to politički sukobi tih godina doveli su do podjele unutar Ferijalnog saveza Jugoslavije koji je u ratnom vihoru 1991. godine i službeno prestao postojati.

Lea Horvat u radu *Od "doživotnog strogog zatvora" do kućanskih poslova "bez velikog napora": reformiranje jugoslavenskog domaćinstva u 1950-ima i 1960-ima* (29—53 str.) prikazala je kontinuitete i diskontinuitete oko poimanja uloge žena u kućanskim poslovima u Jugoslaviji. Osim uloge žena rad pruža i uvid u predmet domaćinstva koji je bio sastavni dio jugoslavenskog školskog sustava. Osvrnuvši se na razdoblje Kraljevine Jugoslavije, kućanski poslovi bili su tretirani kao ženski poslovi, ali uz dodatak patriotskog naboja, na način da se briga o domaćinstvu poistovjećivala s brigom o domovini. U socijalističkom razdoblju nastupa rez utoliko što se kućanski poslovi sagledavaju kao dodatan teret i pokušava se pronaći način kako ženama olakšati posao. Kontinuitet je u tome što se kućanski poslovi i dalje vežu uz žene. Autorica uočava da se 1950-ih pitanje kućanskih poslova nastojalo riješiti uvođenjem "domaćinskih servisa". Treba naglasiti da su "domaćinski servisi" bili povezani s procesom urbanizacije jer se je ta politika odnosila na to da stambene zajednice kupuju kućanske uređaje koje bi mogli zajednički koristiti u svojim domaćinstvima. Problemi servisa uočeni su već u 1950-ima jer usluge su koristile žene s dobrim primanjima, a servis je trebao olakšati poslove zaposlenim ženama i onima s nižim primanjima. Istovremeno, s pojavom industrije i roba široke potrošnje domaćinstva su se orijentirala na kupnju individualnih kućanskih proizvoda nauštrb kolektivne kupnje i korištenja.

Goran Krnić i Marko Zubak *Uvod u društveno-kulturnu povijest (post)jugoslavenske košarke* (54—81 str.) članak predstavlja poveći uvod u temu povijesti jugoslavenske košarke. Autori prave distinkciju između životopisa jugoslavenskih košarkaša koji su bili objavljivani još za vrijeme Jugoslavije, i na publicistiku koja opisuje košarku kao sastavni dio urbanog identiteta. Ako se prisjetimo prethodnog članka o domaćinstvu, i u ovome članku se razvoj sporta (košarke) veže uz procese urbanizacije i stvaranja gradskog načina života. Košarka kao sport je prisutna u nizu kulturnih medija; od eseja, životopisa, stripa, glazbe (himna Cibone, himna navijača Šibenika koju je skladao Arsen Dedić, himna splitske Jugoplastike, pjesma Crvene zvezde) pa zaključno s filmovima i televizijskim serijama. Autori pažnju posvećuju jugoslavenskom filmu *Maškarada* u kojemu ukazuju da je košarka esencijalni element filma u kojemu je ona postala modernistički simbol “urbanog fenomena i manifestacija suvremenosti” (Krnić i Zubak, 2021: 67). Istaknut ćemo još film *Bićemo prvaci sveta* iz 2015. godine kojeg autori navode kao primjer kako film ne služi samo za prezentaciju povijesne stvarnosti već je ponovno preispituje i stvara novu sliku o njoj.

Dejan Segić u članku *Komunisti na periferiji: između socijalističke ideologije i tradicionalizma* (81—105 str.) želi prikazati kako se Komunistička partija/ Savez komunista Jugoslavije odnosio spram “ostatata prošlosti” svojih članova u goraždanskom srezu u BiH tijekom 1950-ih i početkom 1960-ih godina. Pod “ostacima prošlosti” autor se oslanja na partijske izvore i to podrazumijeva religioznost, religijske tradicije i šovinizam. Analizirajući arhivske izvore u članku se pokazuje kako je u goraždanskom srezu problem Partiji predstavljalo njeno članstvo koje je i nakon učlanjenja u Partiju i dalje nastavilo izražavati vjerske nazore i prakticirati vjerske obrede (sudjelovanje u vjerskim obredima, slavljenje vjerskih svetkovina itd.). Partija je pokušala riješiti taj problem čistkama koje su započele 1952/53. Članstvo na razini BiH je smanjeno sa 92.949 članova 1952. na 74.031 na kraju 1954. godine. U goraždanskom srezu čistka je bila još temeljitija, te je seosko članstvo bilo do 1955. godine desetkovano (s 1.516 članova koliko ih je bilo 1952. palo je na 525 članova 1955. godine). Izolacija utjecaja Partije koja se dogodila na selu bila je direktna posljedica čistke pa se nakon Drugog plenuma SK BiH, održanog u siječnju 1956. mijenja kadrovska politika te su stavovi prema religioznim članovima ublaženi (treba naglasiti da se “kroz prste” više podilazilo partijcima na selu zbog specifične situacije). U goraždanskom srezu bili su zabilježeni izljevi nacionalizma i šovinističkog ponašanja među partijcima. Veliki problem bili su nacionalistički incidenti u

koje su bili uključeni istaknuti članovi Partije (koji su imali važne društvene položaje), jer je to dovodilo do svrstavanja ostalih članova prema nacionalnom ključu i zauzimanju “strana” u sukobu, što je narušavalo ugled Partije koja je promovirala parolu “bratstva i jedinstva”.

U članku *Koncept socijalizma u sovjetskom i jugoslavenskom udžbeniku političke ekonomije* (105—129 str.) Dimitrije Birač želi istražiti kako je bio definiran teorijski pojam *socijalizma* u sovjetskom i jugoslavenskom udžbeniku političke ekonomije. Pritom postavlja prvu tezu da se u Jugoslaviji i SSSR-u socijalizam pogrešno definirao te zbog toga nije bio moguće objasniti zašto radnik nije imao mogućnosti slobodnog političkog organiziranja izvan partije ili zašto je siromašniji od svojega parnjaka na Zapadu. Druga teza je da su jugoslavensko i sovjetsko društvo bili tranzicijska društva prema socijalizmu, što je u kontrastu s onovremenim tumačenjima da su se navedena društva kretala od kapitalizma prema komunizmu. Autor se u prvom dijelu članka osvrće na pojam *socijalizma* kod Marxa i na početke miješanja pojmova socijalizma i prijelaznog razdoblja u ruskom marksizmu od ruske revolucije 1905. do 1930. godine. Marxovo djelo *Kritika Gotskog programa* važno je jer su se kasniji teoretičari socijalizma pozivali upravo na to djelo, no, kako pokazuje autor, pojam socijalizma u tome Marxovom djelu nema. Marx govori o komunističkom društvu koje se dijeli na nižu i višu fazu. Niža faza još ima elemente kapitalističkog društva, dok se viša faza toga rješava (nestaje podjela između intelektualnog i fizičkog rada) a glavni princip je “svaki prema svojim sposobnostima, svakome prema njegovim potrebama”. Autor se u radu često osvrće na teorijsko mišljenje Trockog i njegove kritike staljinističke revizije marksizma. Počeci teorijskih promjena u poimanju socijalizma, prema Biraču, vezani su uz neostvarenje socijalističkih revolucija u razvijenim industrijskim zemljama u Europi, čime je sovjetska Rusija ostala osamljena. Autor se poziva na Trockog koji je smatrao da što će Rusija biti duže okružena kapitalizmom to će biti veća vjerojatnost da će doći do obnove kapitalizma u zemlji. Drugi važan pojam je *prijelazno razdoblje* koje označava razdoblje u kojemu istovremeno postoje (pro)kapitalističke i (pro)socijalističke tendencije. Kao zagovaratelj ideje prijelaznog razdoblja navode se Preobraženski i Trocki, koji je 1936. dao opširnu definiciju navedenog koncepta. Za analizu autor koristi sovjetski udžbenik *Politička ekonomija*, ekonomskog instituta Akademije znanosti SSSR-a, objavljen 1954. godine. Autor kritizira udžbenik za relativiziranje izvorne Marxove misli i prekranje marksističke teorije da odgovara stvarnosti (npr. tvrdnja

da je SSSR do 1930. izgradio socijalizam). Uočava kako se sovjetska marksistička misao našla pod utjecajem politike, a to se najbolje vidi u prihvaćanju Staljinove teze o izgradnji socijalizma u jednoj zemlji. Za jugoslavenski slučaj analiziran je udžbenik Rikarda Langa *Politička ekonomija* i kratko je dan osvrt na monografiju Branka Horvata *Politička ekonomija socijalizma* i referenca na Aleksandra Vacića. Autor pokazuje kako i kod Langa imamo problema s tumačenjem Marxa (Marx nije pretpostavljao postojanje zakona vrijednosti, robne proizvodnje i novca u socijalizmu kako je tvrdio Lang) te problem kada nastupa socijalistička faza. Horvata kritizira zbog teze da tržište i planiranje nisu kontradiktorni. Birač se pritom poziva na ekonomista Ernesta Mandela koji smatra da će tržište prije razoriti planiranje negoli ga unaprijediti. Na Vacića se poziva zbog njegovog propitivanja robne proizvodnje u socijalizmu te poziva da ekonomisti obrate pažnju na to pitanje. Autor zaključuje da ni sovjetsko ni jugoslavensko društvo nisu bili socijalistička te predlaže upotrebu novog pojma “prijelazna društva” zato što su to bila nedovršena društva koja nisu uspjela ostvariti zadani cilj (socijalizam) te su se vratila u kapitalizam. Dan je i drugi pojam “takozvana socijalistička društva (države)” s objašnjenjem da su raskinuli s kapitalizmom ali nisu dostigla socijalizam.

Cilj rada Dore Kosorčić *Kako se povjesničari sjećaju – slom socijalizma u hrvatskoj historiografiji* (129—153 str.) jest istražiti kako se u hrvatskim povijesnim monografijama “pamti” način na koji je došlo do sloma socijalizma. Autorica u analizi polazi od konstruktivističke pretpostavke da događaji nisu razumljivi sami po sebi, već smisao dobivaju konstruiranjem značenja u sadašnjosti. Narativ ima eksplanatornu funkciju – treba objasniti neki događaj ili proces, te se toj funkciji lako mogu pridodati društveno-političke i kulturne svrhe i funkcije. U članku je analizirano 12 sinteza hrvatske povijesti koje su nastale u razdoblju od 1990-ih do kraja 2000-ih. Autorica je utvrdila da postoji jedan dominantni narativ u kojemu se ne prave razlike između raspada socijalizma (kao ideološkog sustava) i Jugoslavije (kao društveno-političkog sustava). Unutar toga narativa razložene su tri kategorije. U prvoj su autori koji osnovni razlog u propasti socijalizma i Jugoslavije pronalaze u nacionalnoj i ekonomskoj potlačenosti Hrvata. Tu autorica ubraja monografije Ive Perića, Zdenka Radelića, Dinka Šokčevića i djelomično Trpimira Macana. Iznimku ovdje predstavlja Ivo Perić jer on radi opasku o razlikama raspada socijalizma i Jugoslavije, ali ne razjašnjava detaljnije o čemu se radi. Drugu kategoriju čine radovi koji deskriptivno, bez kritično-analitičkog pristupa navode događaje

koji su prethodili raspadu Jugoslavije. Tu se ubrajaju radovi Dragutina Pavličevića i Hrvoja Matkovića. Treća kategorija su radovi u kojima su procesi raspada socijalizma i Jugoslavije detaljnije analizirani te autorica tu ubraja sinteze Dušana Bilandžića i Ive Goldsteina. Oba autora začetke raspada vide u smrti ključnih jugoslavenskih vođa Edvarda Kardelja, Josipa Broza Tita i Vladimira Bakarića (s time da Goldstein navodi smrt Tita kao ključni događaj jugoslavenskog raspada jer smatra da je Tito imao važnu ulogu u održavanju jugoslavenskog sustava). Na kraju članka autorica navodi monografije Davora Paukovića *Usred oluje. Politička tranzicija u Hrvatskoj 1989./90. i Borovo u štrajku: rad u tranziciji 1987. — 1991.* Svena Cveka, Jasne Račić i Snježane Ivčić kao važne metodološke iskorake. Pauković smješta društvene, politike i ekonomske promjene u širi europski kontekst raspada socijalizma, a na istome tragu je i monografija o Borovu.

Kontinuitetima i diskontinuitetima po pitanju medija bavi se Oszkár Roginer u članku *Dis/kontinuiteti mađarske lokalne štampe (post)Jugoslaviji: uređivačke politike i svetovi manjinske umjetnosti* (153—181 str.). Autor ukazuje kako se s promjenama političkih sustava mijenjala i funkcija lokalne mađarske štampe. Prvi slom bio je uspostavom Kraljevine SHS kada se lokalna mađarska štampa našla odsječena od matice zemlje. Lokalne novine su izvještavale ponajviše o problemima sredine u kojoj su izlazili, a po pitanju objavljivanja umjetničkih tekstova kaskala je za novinama u Mađarskoj i težila je reprodukciji sadržaja prije negoli uvođenju novih književnih i estetskih noviteta. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata sadržaji u novinama ostaju nepromijenjeni zbog razjedinjenosti terena i ograničene distribucije tiskovina. U socijalističkom razdoblju stvara se vertikalni sistem medijskih tiskovina te se i mađarske tome prilagođavaju. Novitet je pokretanje periodike za djecu i omladinu, osobito od 1960-ih godina. S raspadom Jugoslavije i socijalizma nestalo je i financiranje tiskovina od strane države. U Sloveniji i Hrvatskoj mađarska manjina je tako tijekom 1990-ih ostala bez periodike za djecu i omladinu u vrtićima, osnovnim i srednjim školama, kao i bez dnevne štampe, a preostali su tjednici. U Srbiji su tijekom 1990-ih mađarske novine postale središtem političke opozicije režimu, te su neke bile gašene zbog vršenja pritiska na uredništva i uskraćivanja sredstava za rad. U Vojvodini nakon pada Miloševića režima i tijekom 2000-ih dolazi do obnove lokalne štampe, zahvaljujući dijelom ponovnom financiranju od strane države i pokrajinskih fondova koji su omogućili profesionalizaciju posla i uvođenje novih štamparskih tehnologija.

Članak Anne Madelain *Izdavači u postjugoslavenskom prostoru: nasljeđe, kontinuitet i pamćenje* (181—205 str.) fokusiran je na razdoblje 1990-ih i ranih 2000-ih i nastoji odgovoriti na pitanje što se dogodilo sa izdavačkim kućama iz jugoslavenskog socijalističkog razdoblja kao i koje su nove izdavačke kuće bilo osnovane nakon raspada zemlje. Autorica obraća pažnju na probleme s kojima su se izdavačke kuće susretale tijekom 1990-ih, nestanak zajedničkog tržišta na kojima su se prodavale knjige, raspad starih izdavačkih kuća tijekom tranzicije u tržišnu privredu i nedostatak kapitala novoosnovanih izdavačkih kuća, što je utjecalo na male naklade i nemogućnost prodaje na širem prostoru. Male novoosnovane izdavačke kuće imale su prednost jer su imale kontakte iz inozemstva koji su bili ostvareni iz socijalističkih vremena, kao i to što su vlasnici imali prethodno radno iskustvo u bivšim izdavačkim jugoslavenskim kućama. Kao primjere navest ćemo iz Hrvatske Nenada Popovića koji je radio u Grafičkom zavodu Hrvatske i nakon otkaza osnovao izdavačku kuću *Durieux* i Slavka Goldsteina koji je radio u izdavačkim kućama *Stvarnost*, *Sveučilišnoj nakladi Liber*, otvorio podružnicu slovenske *Cankarjeve založbe* i konačno osnovao izdavačku kuću *Novi Liber* koju je prodao *Znanju*. U Srbiji je najpoznatija *Biblioteka xx. veka*, izdavača Ivana Čolovića, koja je pokrenuta 1971. kao edicija *Narodnog univerziteta Braće Stanković* zatim unutar kuće *Duga*, te je prešla u *Beogradsko izdavačko-grafički zavod* (BIGZ) i naposljetku u *Prosveti*. Nakon 2000-ih granice između bivših jugoslavenskih republika se ponovno otvaraju a veze se obnavljaju što je dovelo do ponovnog bujanja distribucije knjiga na širem ex-jugoslavenskom prostoru.

Posljednja dva članka u zborniku bave se temom politike sjećanja u Srbiji. Jelena Đureinović u članku *Nasleđa antikomunizma: kontinuiteti i transformacije politike sećanja od kasnog jugoslavenskog do postjugoslavenskog perioda* (205—227 str.) bavi se promjenom povijesnog narativa o Drugom svjetskom ratu u Srbiji tijekom 1990-ih godina od strane tadašnjih političkih strana. Miloševićeva Socijalistička partija Srbije (SPS) je načelno promovirala kontinuitet s jugoslavenskim socijalizmom, iako su se u praksi udaljili od socijalističkih ideala. SPS je preuzela narativ o Narodnooslobodilačkoj borbi i partizanima kao nositeljima antifašističke borbe, ali je unutar toga narativa izbačena komponenta višenacionalnosti partizanskog pokreta, koji je dobio čisto srpski karakter otpora srpskog naroda spram okupatora. Istovremeno, Josip Broz Tito kao vođa pokreta i Jugoslavije izbačen je iz službenog narativa, a Miloševićeva je vlast istovremeno tolerirala pojavu i porast četničkog po-

kreta u Srbiji. Opozicijske strane poput Srpskog pokreta obnove (SPO) i Srpske radikalne stranke (SRS) promovirale su snažan antikomunistički sentiment sa veličanjem i slavljenjem četničkog ravnogorskog pokreta i njegovog vođe Draže Mihailovića. Demokratska stranka je iznimka jer ona nije službeno veličala četnički pokret, ali su njeni čelnici ponekad prisustvovali na komemoracijama poraženima stranama u Drugom svjetskom ratu. Srpska pravoslavna crkva se uključila u komemoracije poraženim četnicima i žrtvama komunizma s izrazitim antikomunističkim stavovima. Slavljenje ravnogorskog četničkog pokreta na planini Ravnoj gori kao i podizanje spomenika Draži Mihailoviću predstavljaju procese normalizacije četničkog pokreta, koji će dolaskom opozicije na vlast nakon 2000. postati ravnopravan partizanima. Ta promjena je dovela do revizije povijesti o postojanju “dva antifašistička pokreta u Srbiji” što je narativ koji se službeno i danas promovira.

Tamara Petrović Trifunović i Ivana Spasić u članku *Sećanje na Jugoslaviju u Srbiji danas – kontinuiteti i iskrivljenja* (227—250 str.) žele istražiti kakva su sjećanja na jugoslavensku državu nakon 30 godina. Autorice su primijetile kako se u Srbiji u javnome diskursu sve češće pojavljuje “jugonostalgija”. Ta nostalgija je istovremeno bila praćena revizijom sjećanja na Jugoslaviju i nekih njenih značajki kako bi bile u skladu sa vladajućom političkom ideologijom u Srbiji. Kao primjere navele su pozivanje sadašnjih političara na Tita i to prvenstveno na njegovu vanjsku politiku, a drugi primjer je partizanski pokret koji se nastoji odvojiti od komunizma i Jugoslavije i povezati sa srpskim narodom i “povijesnim” savezništvom s Rusijom. Revizija partizanskog pokreta bila je očita prilikom 70. obljetnice oslobođenja Beograda 2014. i Dana pobjede 2018. godine. U toj interpretaciji partizanske snage su svedene samo na srpske, a Crvena armija samo na ruske snage, izostavljajući npr. da su u oslobađanju Beograda sudjelovali pripadnici svih jugoslavenskih naroda s partizanske strane, a u Crvenoj armiji je također bilo pripadnika svih sovjetskih naroda, osobito Ukrajinaca. One su htjele ispitati koliko je “rehabilitacija” Jugoslavije kroz njene reinterpretacije službene politike prisutna kod mladih ljudi. Odabrale su za ispitanike mlade ljude jer oni nemaju iskustva življenja u SFRJ te ih zanima je li njihova percepcija bivše države u skladu s predstavjenim ahistorijskim iskrivljenjima službenog političkog narativa. Istraživanje su provele od travnja do listopada 2019. godine na Univerzitetu u Beogradu, koristeći metodu ankete. Uzorak se sastojao od 898 ispitanika (studenata) u starosti od 19 do 23 godine, a ispitivani su bili studenti društvenih nauka koji

su studirali na Filozofskom fakultetu, Fakultetu političkih nauka, Pravnom, Ekonomskom i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Prvi nalazi su ukazali da i među mladima postoji pozitivan odnos prema Jugoslaviji, usprkos nepostojanju iskustva života u njoj. Daljnji rezultati pokazali su da se ispod “jugonostalgije” primjećuje i tendencija nacionalizacije (autorice su to nazvale “posrbljavanje”) antifašističke borbe i odnosa prema Jugoslaviji. Autorice su zatim zasebno ispitale ispitanike koji su izrazili mišljenje da Jugoslavija nije trebala propasti i uočile su da i među “jugonostalgičarima” postoje nacionalisti koji ističu srpski karakter Jugoslavije i antifašističke borbe, s oprečnim odgovorima poput toga da je prava okupacija Jugoslavije započela 1945. godine, a istovremeno izražavaju žaljenje za propašću te iste zemlje. Zatim su provele eksplorativnu faktorsku analizu i otkrile prisustvo četiri faktora oko kojih su se mogli grupirati iskazi sudionika: antijugoslavenska orijentacija, dimenzija nacionalizma, “Srboslavija” u kojoj ispitanici izražavaju nepravedan položaj i žrtvovanje Srbije i srpskog naroda u SFRJ i projugoslavenska orijentacija ili “jugonostalgija” u užem smislu. Autorice su pokazale da postoji jaka povezanost između nacionalističke dimenzije i “Srboslavije, što znači da što je osoba više nacionalistički orijentirana veća je vjerojatnost da će prihvatiti “posrbljenu” preradu Jugoslavije i antifašističke borbe. Srednja povezanost postoji između nacionalističke dimenzije i antijugoslavenske orijentacije, te antijugoslavenstva i “Srboslavije”. Jugonostalgija nije povezna niti sa jednom drugom dimenzijom, a visoka negativna korelacija je između jugonostalgije i antijugoslavenstva. Rezultati su pokazali da projugoslavenski stavovi mogu biti bliski nacionalizmu i u skladu sa revidiranom verzijom povijesti, ali i da postoji projugoslavenska struja (jugonostalgija u užem smislu riječi) koja nije “posrbljena” te nije u skladu sa službenim revidiranim narativom.

Ovaj zbornik radova je doprinos istraživanju jugoslavenske prošlosti zbog primjene novih metoda, otvaranja novih tema, višestrukih perspektiva i kritičkog promišljanja o prošloj stvarnosti. Može se uočiti da se kroz članke provlači ideja kontinuiteta i diskontinuiteta s ciljem uočavanja promjena u procesima dugog trajanja. Zbornik je dah svježine u proučavanju jugoslavenske prošlosti, lišen ideoloških narativa i povijesnog revizionizma koji je, nažalost, još uvijek prisutan u post-jugoslavenskim historiografijama.

Petar Markuš

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu